

НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕМОГРАФСКИХ КРЕТАЊА У СССР

У систему статистичких показатеља који служе за приказ стања, функционисања и развика привреде једне земље, показатељи о становништву имају значајну улогу. Статистички подаци о бројном стању, структури, размештају становништва и његовој динамици могу бити подједнако значајни као и подаци о величини производње или висини националног дохотка.

На ову констатацију наводи нас више разлога:

Прво, чињеница је да је становништво испреплетено с привредом и њеним развикој својим многобројним везама. Већ и најпознатије релације: становништво — радна снага или становништво — потребе, указује на становништво као утицајан фактор обима и структуре производње, формирања тржишта, потрошње, инвестиција и слично;

Друго, и економска и друштвена ситуација у земљи одражава се на становништво, а становништво, његово кретање и његов састав јесу демографски одраз развијености и стања привреде;

Треће, промене које настају у друштву и привреди имају историјски карактер. Становништво стоји под утицајем свих промена, па се и његов развој јавља као историјски процес. На ово је својевремено указао и Маркс, наводећи да „сваки одвојен историјски начин производње има своје посебне законе становништва, чија је вредност историјска”. У овом погледу СССР, који је за последњих педесет година био позорница најкрупнијих историјских догађаја, маркантан је и поучан пример;

Четврто, неопходност истицања демографских карактеристика друштвено-економског развика има за сваку земљу посебан значај у изучавању историјских оквира у којима се јављао њен живот, а посебно је ова неопходност наглашена у истраживању повезаности демографских и привредних проблема за земљу у којој је, како се то често наводи, „становништво њен највећи капитал; све што је створено на земљи дело је човечјих руку, производ његовог разума, резултат рада”. Због тога ни за једну земљу није ирелевантан број њеног становништва, квалитети које оно поседује, његова динамика, његова репродуктивна снага, као и то шта се од њега може очекивати у његовом будућем развоју;

Пето, наведеним разлозима желимо да додамо још један — специфичан за развика СССР-а. Истраживањем односа демографских и привредних процеса може се лако уочити да стање, кретање и структура становништва једне земље није резултат поседовања неких природних биолошких особености, већ последица друштвених и економских прилика у земљи, а надасве, резултат политике потчињавања демографских процеса привредним и друштвеним интересима нације у целини.

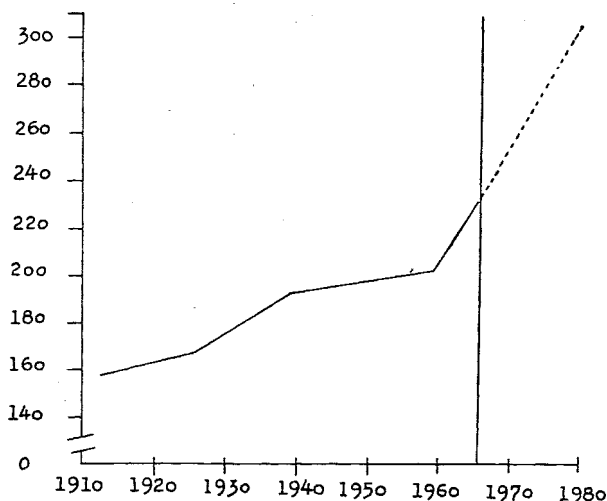
Демографска кретања у СССР у раздобљу од 1913. до 1980.

Развитак сваке земље представља процес који обухвата читав низ квантитативних и квалитативних промена са узајамним и повратним дејством. Овај процес зависи од друштвено-економске структуре земље, њене науке, културе, институционалних оквира и многих других чинилаца различитог карактера и дејства. Свесни сложености и обима који би изискивала обрада свих ових елемената и њихових особености, излагања у овом тексту ограничавају се на приказ становништва имајући у виду само опште демографске проблеме, њихове узроке и реперкусије на бројност и састав становништва.

Сређином 1965. године СССР је на територији од 22,4 милиона квадратних километара имао 230,5 милиона становника, са густином насељености од око 10 становника на један квадратни километар. По броју становника СССР је прва земља у Европи, а по насељености спада међу најребе насељене европске земље. С обзиром на развојне тенденције у природном и механичком кретању становништва у прошлости и могуће хипотезе о перспективи тог развоја, очекује се да ће 1980. године СССР наставити близу 305 милиона становника.

Од 1913. до 1965. године, с просечном годишњом стопом од 1%, становништво СССР-а увећало се за преко 70 милиона, дакле у величини прираштаја четвороструког бројног стања становништва Југославије из 1961. године.

*) Милиона становника.

*) Бројно стање становника за периоде пре 1959. године прерачунато на савремене границе.

Графикон 1

Из графикона који приказује динамику становништва за протеклих педесет година и демографске прогнозе за 1980. годину није тешко запазити карактеристичне периоде развојне тенденције као и неравномерност темпа раста становништва у овим периодима. У првом периоду (1913—1926)

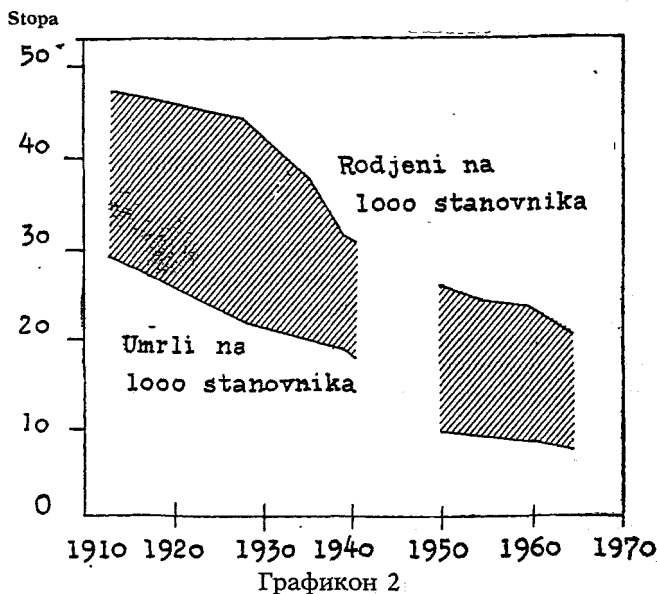
становништво показује пораст за 5%; за наредних тринаест година (1926—1939) у односу на претходни период за 30%, за следећих двадесет година (1939—1959) пораст је сведен на свега 9%, а овај ниво карактерише и развојни период од 1959. до 1964. године⁽¹⁾.

Неуједначеност темпа развоја становништва у појединим развојним периодима последица је директних демографских губитака у првом, а нарочито у другом светском рату и изосталог наталитета у току ратних година. Према познатим изворима информација директни губици у току другог светског рата износили су 25 милиона становника. Изостали наталитет у годинама рата, у нормалним условима пораста совјетског становништва, представљао би прираштај од око 20 милиона. Демографски губици од 45 милиона становника (бројка која одговара целокупном становништву једне велике нације као што је, рецимо, Француска, или становништва које данас чини Румунију, Бугарску и Југославију заједно), неминуно су морали да доведу до озбиљних колебања у општем развојном току становништва и деформација у свим његовим структурама.

Поред ратова промене у развоју становништва условили су и многи друштвено-економски и демографски чиниоци, а посебно кретања у класичним демографским категоријама као што су: рађање и смртност становништва,

Карактеристичне црте динамике природног кретања становништва и фактори који су утицали на његов ниво и развитак

Током пет протеклих деценија, основни витални коефицијенти становништва у СССР-у изражени у броју рођених и умрлих на 1000 становника показују тенденцију сталног и наглог пада.

(1) Темпо развоја мерен ланчаним индексима динамике.

У дореволюционарној Русији наталитет у становништву карактерисала је изразито висока стопа од 47 до 51⁰/₀. Овако високу стопу наталитета познавале су, додуше, многе земље Европе, али у својој најпримитивнијој фази развитка. Од ове највише стопе, наталитет у даљем развоју опада — у прве три деценије нешто успореније, а од педесетих година убрзано — достижући стопу од 19,6 рођених на 1000 становника, што данас представља горњу границу стопе наталитета у већини европских земаља.

Овакав ток опште стопе наталитета прати и пад свих специфичних стопа рабања. Кретање стопе плодности становништва као израза односа броја живорођене деце на 1000 жена у фертилном периоду показује преглед:

Године	Број живорођене деце на 1000 жена у старости од 15—49 година
1938/39	139,5
1958/59	88,7
1960/61	90,6
1962/63	83,2
1963/64	78,4

У периоду од 1963/64, број деце на 1000 жена у фертилном добу у односу на 1938/39. износио је свега 56,2⁰/₀. Са висином ове специфичне стопе плодности у становништву од 78,4⁰/₀ СССР је на нивоу просечне стопе 29 земаља Европе, Северне Америке, Аустралије и Новог Зеланда.

Феномен пада наталитета био је од великог значаја и за пад основног показатеља обнове становништва, прецизније речено, просечног броја живорођене женске деце која ће заменити своје мајке у материнству. За упознавање са процесом обнове становништва обично се наводе два показатеља: бруто и нето стопа репродукције.

Бруто стопа репродукције, као просечан број живорођених девојчица које на свет доноси жена која је доживела завршетак фертилног периода износила је пре другог светског рата 2,1, а у периоду 1962/63. год. 1,3. Нето стопа репродукције која представља меру репродукције у којој је узето у обзир и дејство смртности (све жене не доживе пун фертилни период) за 1938/39. износила је 1,4, а у 1962/63. год. 1,2.

У поређењу с већим бројем западних и средњоевропских земаља чије су нето стопе репродукције око 1, стопа репродукције за совјетско становништво показује значајну снагу обнове, позитиван однос између новог и старог поколења — позитивну меру за обезбеђење замене оних који данас живе.

Узрок пада наталитета у свим његовим видовима треба тражити у многобројним чиниоцима различите природе, а пре свега у индустријском развоју земље, порасту градског становништва; друштвеном положају жене, старости становништва, старости жене при ступању у брак, учешћу

жена у браку, културном нивоу родитеља, индивидуалној слободи родитеља у опредељивању за величину породице, снижењу смртности одојчади и мале деце, законодавству популационе и здравствене политике и многим другим друштвено-економским и природним условима.

Изложићемо у најкраћим цртама неке од поменутих чинилаца и указати на интензитет њиховог дејства.

Однос кретања индустријске производње и стопе наталитета за период од 1913—1964. показују следећи подаци:

Године	И н д е к с и	
	Индустријске производње	Стопе наталитета
1913	100	100,0
1928	132	94,3
1937	588	82,3
1940	769	66,6
1950	1332	56,8
1955	2463	54,7
1960	4032	53,0
1964	5586	41,7

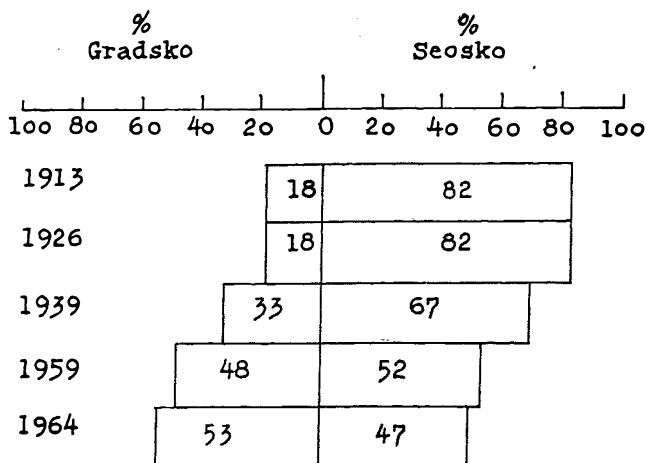
Индекси индустријске производње показују да је у активности индустрије у периоду од 1913—1964. постигнут пораст од 56 пута, док је стопа наталитета опала за скоро два и по пута. Одступања у паралелизму ових појава откривају негативну корелацију као нормални смер зависности између плодности становништва и производње као основне компоненте привредног развоја⁽²⁾.

Индустријализација и колективизација села условили су изузетно снажан пораст урбанизације. Према попису становништва из 1929. године у СССР-у је било 709 градова и 1216 градских насеља. У 1964. години број градова и градских насеља се утростручио. Број градског становништва у 1965. години износио је 121,7 милиона лица.

(2) Подаци привредног развоја СССР информису да данас у СССР ради 9/10 укупно радно способног становништва, док у многим развијеним земљама овај удео не прелази 2/3 до 3/4; да је народни доходак СССР премашио висину народног дохотка из периода пре велике октобарске социјалистичке револуције за више од 30 пута, а доходак по становнику за 21 пут. Од 1913. учешће индустрије у народној привреди повећано је за четири пута. Подаци такође сведоче о гигантском порасту производње у свим гранама привреде. Бруто индустријска производња у 1964. у односу на период до револуције порасла је за 56 пута. У појединим гранама индустријске производње, као на пример, у машиноградњи постигнут је пораст за 439, у хемијској индустрији за 225 пута, у производњи и преради нафте за 22 пута итд.

Овакав привредни развитак омогућује да за период од 1961—1980. СССР предвиди повећање индустријске производње још за 6 пута, пољопривредне за 3,5 пута, повећање запослености за 40%, повећање продуктивности рада у индустрији за 5—6 пута и сл.

Промене у структури становништва с обзиром на категоризацију село—град видљиво истиче графички приказ:

Графикон 3

Висок степен урбанизације и однос између градског и сеоског становништва вршио је велики утицај на пад наталитета. О овоме довољно речито говори преглед стопа рођених међу градским и сеоским становништвом у развојном периоду 1913—1964. године.

Године	Општа стопа наталитета	
	Градско становништво	Сеоско становништво
1913	30,2	48,8
1928	30,2	47,5
1940	30,5	31,5
1950	26,0	27,1
1955	23,5	27,4
1960	22,0	27,8
1964	17,3	22,1

У свим етапама кретања ове позитивне компоненте прираштаја запажа се далеко већа стопа рађања међу сеоским становништвом — у првим етапама чак и за 60%, а за последњих неколико година преко 26%.

Достигнути ниво наталитета је у значајној корелацији са величином породице. У којој је мери пад наталитета „условно” снижење броја чланова у породици показује следећи преглед: учешћа породица са децом до 16 година старости.

Број деце	У процентима		
	Службеници	Индустријски радници	Колхозници
са једним дететом	50	46	40
са двоје деце	41	39	32
са троје деце	8	12	19
са четворо и више деце	1	3	19
	100	100	100

Осетно смањење породица с већим бројем деце чини да данас просечна сеоска породица има 3,89 чланова, а просечна градска свега 3,53.

Старост ступања у брак такође је један од утицајних фактора на стопу рабања. Док је пре педесет година више од половине жена које ступају у брак било старо 20 година, данас је таквих само 20%. Оних са 40 и више година старости некад је било само 2,5% а сада их је пет пута више. Сигурно је да већа старост жена при ступању у брак значи снижење броја рођених. Просечна брачна старост жена пре педесет година била је 23 године, а данас је 28 година.

Овим показатељима корисно је додати и информацију о учешћу њих укупном броју жена:

Старост	1939	1959	% пада
16—17	4,0	2,9	27
18—19	25,0	17,1	32
20—24	61,4	50,1	18
25—29	78,7	75,9	4
30—34	81,8	77,6	5
35—39	80,0	72,5	9
40—44	75,9	62,3	18
45—49	68,8	54,9	20

Преглед показује да је у свим старосним добима у 1959. години било далеко мање жена у браку него у 1939. години. Поред вишка женског становништва, на ову појаву деловали су друштвени положај жене и тековина равноправности жене с мушкарцем на раду и образовању. Пре револуције жене Русије представљале су 19% лица са занимањем; 80% жена које су биле запослене сачињавале су послугу у домаћинствима и служиле на селу; 13% жена било је запослено у индустрији, а само 4% у просветним и здравственим установама.

Пуна правна и стварна једнакост жене и мушкарца у свим области живота, учинили су да је женино учешће постало значајно. Тако данас у укупном броју запослених у привреди жене представљају: у индустрији 46% запослених, у грађевинарству 29%, у транспорту 25%, у здравству 86%, у просвети 70%, у науци 44% итд.

У многим занимањима високих квалификација учешће жена показује чак и значајну превагу над мушком радном снагом. Међу фармацеу-

тима има 95% жена, лекарима опште праксе 79%, зубним лекарима 83%. У занимањима која су у вези са бригом о човеку, као што су просвета и здравство, СССР запошљава близу три и по милиона жена.

Чињеница да совјетска жена касније ступа у брак, да већи део времена утроши на своје школско образовање и на ангажовање у раду, као и бројне несразмере становништва према полу имале су и убудуће ће имати веома снажан утицај на ток природног кретања становништва.

Снижење смртности оdoјчади и деце учинило је да су родитељи добили већу сигурност у погледу очувања жељеног порода, што такође делује на снижење natalитета. Овоме у великој мери доприноси образовни ниво родитеља и здравствена култура становништва уопште, затим законодавство здравствене и популационе политике као и други узроци зависни или независни од општих токова социјално-економског развоја.

Негативна компонента у развоју становништва — смртност може се такође, као и natalитет, разматрати на бази већег броја коефицијената. Један од најинформативнијих је општа стопа смртности. Пре револуције Русија се одликовала највећом стопом смртности међу европским земљама. У појединим губернијама ова стопа достизала је катастрофалне висине у распону од 40 до скоро 80%. Од 1913. у којој је на 1000 становника умирало нешто више од 29, стопа смртности константно и снажно опада. У последњих пет година она достиже ниво од око 7%, који представља најнижу стопу на свету.

Изузетно повољну динамику мерену општом стопом смртности (Графикон 2) прате и повољна кретања специфичних коефицијената mortalитета у становништву.

Тако смртност становништва, анализирана према групама старости, показује велико снижење у свим годинама старости у поређењу с периодом пре 1913. године.

Старост	Број умрлих на 1000 становника дате старости:			
	До 1913.	1926.	1958/59.	1960/61.
00 — 4	133,0	78,9	75,5	9,9
5 — 9	12,9	7,3	5,5	1,0
10 — 14	5,4	3,1	2,6	0,7
15 — 19	5,8	3,7	3,4	1,2
20 — 24	7,6	5,5	4,4	1,7
25 — 29	8,2	6,1	4,7	2,1
30 — 34	8,7	6,3	5,4	2,7
35 — 39	10,3	7,5	6,8	3,0
40 — 44	11,8	9,0	8,1	3,7
45 — 49	15,7	10,9	10,2	5,4
50 — 54	18,5	14,0	13,8	7,5
55 — 59	29,5	18,1	17,0	10,9
60 — 64	34,5	24,7	24,4	16,6
65 — 69	61,6	36,5	35,0	24,5
70 и више	89,0	79,5	78,0	63,1

Преглед упадљиво истиче смањење броја умрле деце до 5 година старости, које се највећим делом приписује смањењу броја умрле одојчади. У периоду пре револуције умирало је 27,3 на 100 рођених, а у 1962. свега 3,2%.

Као резултат овако снижене смртности јавља се значајно повећање просечног трајања живота становништва. Колики је пораст овог поузданог индикатора здравственог стања базираног на условима смртности, илустрјују подаци према којима је просечно трајање живота у времену до револуције било 30 година, у периоду 1926—27., 44 године, а у 1963/64. 70 година живота. Са 64 године које у просеку доживи новорођено мушко и 72 године које доживи новорођено женско становништво, СССР је стао у ред земаља са максималним изразом овог показатеља.

Који су, управо, разлози који су имали одлучујући утицај на тако интензивно смањење стопе смртности и такво повећање просечног трајања живота?

Као и у случају кретања рабања у становништву, ни промене у смртности становништва нису резултат само биолошких својстава, већ последица, пре свега, друштвено-економског прогреса. Међу друштвено-економским факторима који су утицали на снижење стопе смртности треба имати у виду пораст народног дохотка, пораст реалних доходака, скраћење радног времена, стамбену изградњу и др. Од посебног значаја су и мере које власт предузима за јачање здравља становништва. У мерама којима се постиже здравствена заштита становништва веома важно место заузима обезбеђеност становништва у погледу лекарске стручне помоћи и медицинских установа. Данашњи број лекара у СССР-у представља једну четвртину укупног броја лекара на свету, а скоро једну половину лекара у Европи. Са коефицијентом од 23,1 лекара на 10.000 становника СССР заузима прво место на свету. Са преко 530.000 лекара и распрострањеном мрежом медицинских установа, СССР примењује јединствен метод синтезе болничке и профилактичке медицине чији је предмет брига и нега не само болесног већ и здравог становништва.

Заштита мајке и детета такође има велике заслуге за снижавање нивоа смртности. Колика је та заштита најбоље говори податак да у периоду до револуције своју пету годину живота није доживљавало 43% рођених, а данас само нешто више од 4%, што се практично своди на границу биолошког минимума.

Још један од чинилаца који је много допринео повољном развоју опадања смртности, а истовремено и опадању наталитета јесте културни прогрес совјетског човека. До 1917. године у руском становништву, у контингенту од 9—49 година старости, било је само 28,4% писмених. За жене је тај проценат био и двоструко нижи. Међу женама градског становништва проценат писмених износио је 16,6, а међу сеоским становништвом свега 12,5%. У појединим регионима проценат писмених сводио се на сасвим незнатно учешће. На пример, у Таџикској, Киргиској и Узбекистан-

ској области учешће писмених кретало се од 0,3 до 1,2%. Данашње становништво СССР-а готово не познаје проблем неписмености. Према подацима пописа становништва од 1959. године 98,5% становништва од 9—49 година старости је писмено.

Степен културног живота као и успех у образовном нивоу совјетског становника види се из резултата које илуструје преглед броја лица са вишим и незавршеним вишим образовањем:

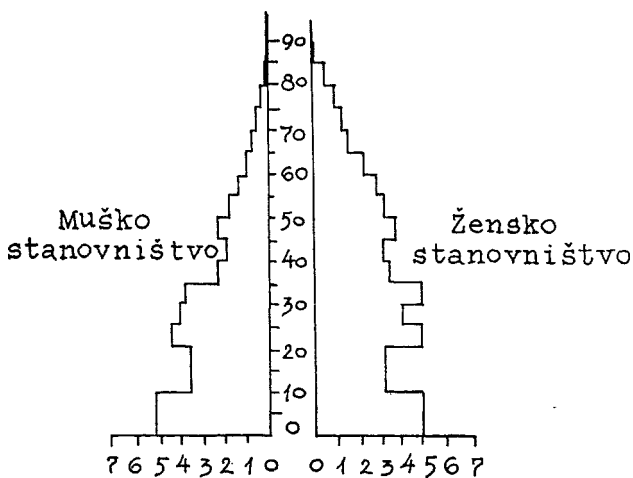
	Пре 1917	%	1959.	%
Број лица	138 800	100,0	5 515 400	100,0
мушки	131 800	95,0	2 753 000	49,9
женски	7 000	5,0	2 762 400	50,1

*Природно кретање као детерминанта неких структура
у становништву СССР*

Развој natalитета и mortalитета с једне, и демографски губици с друге стране, имали су видан утицај на формирање данашњег састава становништва. Ови утицаји нарочито долазе до изражаја у виталној старој и полној структури као и у структури у основним економским обележјима.

Просечан однос полова при рађању совјетског становништва одговара већ одавно верифицираној сразмери: на 100 живорођених девојчица рађа се 106 дечака. То је управо она закономерност стопе маскулитета која се јавља код великог броја земаља и у многим етапама развоја њиховог становништва. С обзиром на чињеницу да је просечан однос полова при рађању у корист мушког становништва, у годинама од 0—9 година старости на 1000 дечака јавља се само 964 девојчице, а у старости од 10—19 година 980 жена. Нормалан ток ове појаве показује да се однос вишка мушког становништва у току живота помера у корист женског становништва. Код совјетског становништва до такве промене долази већ у 20. години старости. Тако је вишак женског становништва по појединим годинама старости заступљен у следећим изразима:

Године старости	Број жена на 1000 мушкараца
20—29	1 031
30—39	1 328
40—49	1 605
50—59	1 768
60—69	1 863
70 и више	2 137

Графикон 4

И графикон и коефицијенти односа, приказани према старосно-полној структури, указују на изразито високе вишкове женског становништва који у глобалном изразу представља однос 1220 жена на 1000 мушкараца.

Узроци овако високих коефицијената феминитета у СССР-у су познати. Њих објашњавају губици читавих генерација мушког становништва у току првог светског рата, затим у револуцији, грађанском рату, а посебно, најтежи губици настали у другом светском рату.

Међутим, оваква старосно-полна структура становништва СССР-а представља један од узрока високе привредне активности земље, великог учешћа становништва у радној снази и опште економског значаја жена.

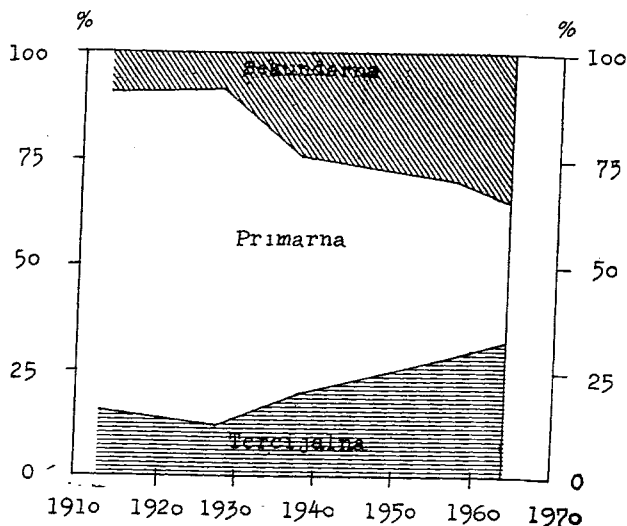
За илустрацију учешћа становништва у неким видовима активности нека послужи неколико података.

У укупном становништву, стварно радно становништво тј. становништво радног узраста способно за рад, учествује са 62%. Удео привредно активног запосленог становништва износи 50%, што представља највиши проценат активно запосленог становништва у Европи.

Како су текле промене у економској структури за последњих педесет година илуструје графикон структуре запослених према три основне сфере привреде.

Економски састав становништва у којем се смањује удео запослених у примарној делатности, а повећава удео оних секундарних и терцијарних, указује на тип становништва с позитивном структуром, која обећава за будућност још веће снажење броја запослених у индустрији и услужним делатностима.

Према данашњем стању, учешће запослених у материјалној производњи изражено је са 80,4% док учешће оних у непроизводним делатно-

Графикон 5

стима чини 19,6%. Из оваквог састава становништва према економским карактеристикама, произилази и социјална структура у којој су радници заступљени са 47%, колхозници са 33%, а службеници чине тек 20%.

Гледано у целини распоред становништва СССР-а према приказаним друштвено-економским карактеристикама показује велике предности у поређењу с карактеристикама структура у становништву других, економски развијених земаља.

*

*

*

На основу само неких коефицијената који истичу демографски аспект привредног развоја и привредни аспект у развоју становништва, лако је запознати скоро судбинску повезаност основних чинилаца у развоју становништва СССР-а и оних у развоју његове привреде.

Историја популације СССР-а потврђује да се на разним системима развоја друштва однос становништво — привреда мења и стиче специфичне одлике својствене усклађивању друштвено-економског развоја и процеса у развоју становништва. Ове особености у развоју становништва у условима социјалистичке изградње СССР-а, као и његовог дејства, могу се у најкраћим цртама свести и на извесне закључке:

— Становништво СССР-а у свом развоју показује снажан пораст. Са просечном годишњом стопом од 1%, темпо његовог развоја далеко премашује развој становништва многих земаља: Француска (0,1), Италија (0,7), Шведска (0,7), Велика Британија (0,3), итд.

— Интензиван пораст становништва СССР-а праћен је економским развојем у темпу који значајно превазилази темпо раста становништва.

Док је просечно годишње повећање становништва 1%, просечно годишње повећање народног дохотка износи више од 3%.

— Природно кретање становништва изражено у компонентама броја рођених и умрлих представља процесе модернизације демографских односа, с високим степеном ефективности и рационалности репродукције становништва. Природни прираштај становништва СССР-а за 1962. годину износио је 15%, док је у САД износио 12,9%, у Италији 8,6%, Великој Британији 6,4%, у Француској 6,2%, у Шведској 4,1% итд.

— Усклађеност демографских кретања једна је од одлика демографских процеса у СССР-у, који су у великој мери потчињени законима друштвених збивања. Резултати масовних демографских процеса у совјетском становништву су доказ да разни нивои појединих категорија у променама становништва нису изрази разлика насталих услед биолошких одлика људи који то становништво чине, већ резултат конкретних друштвено-економских услова средине у којој становништво живи. У том погледу пример становништва СССР-а потврђује да проблеме броја, раста и састава становништва не треба решавати принудним регулисањем токова у развоју становништва, већ друштвено-економским условима. Из читавог низа коефицијената који откривају демографску ситуацију СССР, а нарочито фактора који је објашњавају, директно се намеће овај закључак.

— У погледу основних структура становништва, оцену њихове погодности или недостатака није могуће дати на бази неке идеалне структуре. Ако се има у виду да структуре становништва диктирају бројни чиниоци, а међу њима и интерес земље и нације у целини, за многе структуре у становништву СССР-а може се рећи да представљају контролисане процесе, плански формиране категорије са циљем да се обезбеди прогресиван развој друштвеног и привредног развоја земље.

Др. Љубица Шкара

Литература:

1. Вопросы народонаселения и демографической статистики, Москва, 1966.
2. А. И. Ежов — Система и методология показателей советской статистики, Москва, 1965.
3. А. И. Гозулов — Экономическая статистика, Москва, 1965.
4. Б. Ц. Урланис — Рождаемость и продолжительность жизни в СССР, Москва, 1963.
5. Народное хозяйство СССР в 1963, стр. 7.
6. Народное хозяйство СССР в 1960, стр. 26, 28.

РЕЗЮМЕ

Некоторые характеристики демографических передвижений в СССР

На основании статистических данных, характеризующих демографическое развитие и демографическую ситуацию советского населения, а также данных об основных причинах изменения населения, автор приходит к выводам:

— изменения населения СССР, в динамичном и структуральном выражениях, являются отражением длительных процессов, происходивших в результате общественно-экономического развития, принятия мер в

области культуры, здравоохранении и во многих других областях. От того, какими были общественно-экономические детерминанты, в значительной степени зависело и увеличение населения и зависели почти все переменны в составе населения;

— рост численности населения СССР увеличивается в весьма быстром темпе и в этом отношении превосходит многие европейские страны;

— естественная миграция населения представляет собой процесс ясно выраженной модернизации демографических отношений;

— равновесие в естественном передвижении населения представляет собой одну из особенностей массовых демографических процессов в СССР, являющихся в основном общественно-экономическими и подчиненных законам общественных перемен;

— воспроизводство населения достигает высокого уровня благодаря постоянному снижению рождаемости и смертности;

— на примере СССР можно прийти к выводу о том, что разные общие уровни рождаемости и смертности существуют не потому, что люди располагают различными биологическими свойствами, а потому, что живут в различной общественно-экономической среде;

— достигнутые результаты в области увеличения численности населения, с одной, и развитие экономики, с другой стороны, представляют собой исторический опыт, подтверждающий, что проблемы численности и структуры населения находят наилучшее разрешение в общественно-экономических условиях жизни.

SUMMARY

Some Characteristics of Demographic Movements in the USSR

On the grounds of statistical data characterizing the demographic development and demographic situation of the Soviet population, as well as of the fundamental causes of the changes in the population, the author states:

— that the changes in the population of the USSR, in the dynamic and structural respect, bear mark of a longterm process which unfolded under the influence of the socio-economic development, cultural, health and many other instances. The development of population and nearly all the changes in the structure of the population greatly depended on the quality of the socio-economic determinants;

— that the population of the USSR is developing at a great pace, and is surpassing, in this respect, many an European country;

— that the natural movement of population represents a process of expressive modernization of demographic relations;

— that the balance in the natural movement of population is one of the features in the mass demographic processes in the USSR, which are basically socio-economic and subordinated to the laws of social events;

— that the reproduction of population reaches a hing effect through a constant drop of natality and mortality;

— that one could conclude, on the grounds of the USSR example, that the various levels of the rates of natality and mortality do not exist, not because people have different biological characteristics, but because they live in different socio-economic environments;

— that the achieved results in the development of population on one hand, and the development of economy, on the other, represent a historical experient, confirming that the problems of the number and structure of population find the best solutions in the socio-economic conditions of life.

RÉSUMÉ

Quelques caractéristiques des mouvements démographiques en U.R.S.S.

Sur la base des données statistiques qui caractérisent le développement démographique et la situation démographique de la population soviétique ainsi que des causes essentielles des changements dans la population l'auteur constate:

— que les changements dans la population de l'U.R.S.S., dans l'expression dynamique et structurale, portent la marque du processus de longue durée qui s'est développé sous l'influence du développement socio-économique, des moments culturels, sanitaires et de bien d'autres moments. C'est du fait quelles étaient les déterminantes socio-économiques que dépendait dans une large mesure le développement de la population et presque tous les changements dans la structure de la population;

— que la population de l'U.R.S.S. se développe à un rythme très puissant et qu'à ce point de vue elle dépasse un grand nombre de pays européens:

— que le mouvement naturel de la population représente le processus de la modernisation prononcée des rapports démographiques;

— que l'équilibre dans le mouvement naturel de la population est une des qualités distinctives dans les processus démographiques en masse de l'U.R.S.S., qui sont dans le fond socio-économiques et qui sont soumis aux lois des phénomènes sociaux:

— que la reproduction de la population atteint un effet élevé du fait de la décroissance de la natalité et de la mortalité;

— que l'exemple de l'U.R.S.S. permet de conclure que les différents niveaux du taux de la natalité et de la mortalité n'existent pas parce que les hommes possèdent des qualités biologiques différentes, mais parce qu'ils vivent dans les milieux socio-économiques différents;

— que les résultats obtenus dans le développement de la population, d'une part, et le développement de l'économie, d'autre part, représentent une expérience historique par laquelle il est confirmé que les problèmes du nombre et de la structure de la population trouvent les meilleurs solutions dans les conditions de vie socio-économiques.